

Taal en objectiviteit

Bron: Emmanuel Levinas, *De totaliteit en het Oneindige. Essay over de exterioriteit*, Baarn 1987 (Ambo), p. 244-247

Een zinnige wereld is een wereld waarin de Ander bestaat, door wie de wereld van mijn genieting thema wordt met een betekenis. De dingen verkrijgen een rationele betekenis en niet enkel een betekenis vanuit hun gebruik, omdat een Ander deelgenoot is in mijn relaties met hen. Door een ding aan te wijzen, wijs ik het een ander aan. De act van aanwijzen wijzigt mijn relatie van genieting en bezit met de dingen, plaatst de dingen binnen het perspectief van een ander. Gebruik maken van een teken beperkt zich dus niet tot het substitueren van een indirecte relatie voor de directe relatie met een ding, maar staat toe de dingen te maken tot dingen die aangeboden kunnen worden, ze los te koppelen van het gebruik door mij, ze te vervreemden, ze uitwendig te maken. Het woord dat de dingen aanwijst getuigt van hun verdeling tussen mij en de anderen. De objectiviteit van het object vloeit niet voort uit een opschorting van het gebruik en van de genieting, waarin ik ze bezit zonder ze tot me te nemen. De objectiviteit is het resultaat van de taal die mogelijk maakt het bezit in het geding te brengen.

Deze loskoppeling heeft een positieve zin: intrede van het ding in de sfeer van het andere. Het ding wordt thema. Thematiseren betekent de wereld afstaan aan de Ander door het woord. De "afstand" ten opzichte van het object gaat zo dus verder dan zijn ruimtelijke betekenis. Deze objectiviteit blijkt correlatief, niet met een of andere eigenschap in een geïsoleerd subject, maar met zijn relatie tot de Ander. De objectivering treedt op in de werkzaamheid zelf van de taal, waarin het subject zich losmaakt van de dingen die in zijn

bezit zijn, alsof hij boven zijn eigen bestaan zweefde, alsof hij ervan losgemaakt was, alsof het bestaan dat hij bestaat een nog niet volledig voldongen feit was. Een afstand, radicaler dan alle afstand op de wereld. Vereist is dat het subject zich "op afstand" bevindt van zijn eigen zijn, zelfs ten aanzien van die distantie van het huis waardoor hij toch blijft in het zijn. Want een negatie, zelfs wanneer zij de / totaliteit van de wereld betreft, blijft binnen de totaliteit. Wil de objectieve afstand zich openen, dan moet het subject, ook al staat het volledig in het zijn, er nog niet zijn; dan moet het in zekere zin nog niet geboren zijn -niet in de natuur staan. Als het tot objectiviteit in staat zijnde subject nog niet volledig is, dan duidt dit "nog niet", deze toestand van potentie ten opzichte van de act, niet op een minder dan zijn, maar op de tijd, het bewustzijn van het object - de thematisatie - berust op de afstand ten opzichte van zichzelf die slechts tijd kan zijn; of, als men daar de voorkeur aan geeft, het berust op het zelfbewustzijn op voorwaarde dat men de "afstand van zichzelf tot zichzelf" in het zelfbewustzijn als "tijd" onderkent. Maar de tijd kan alleen op een "nog niet" wijzen dat desondanks geen "minder zijn" is - hij kan alleen zich verre houden, zowel van het zijn als van de dood, als onuitputtelijke toekomst van het oneindige, dat wil zeggen als datgene wat zich voordoet in de relatie zelf van de taal. Het subject zweeft boven zijn bestaan door wat hij bezit de ander aan te wijzen, door te spreken. Maar het is aan de ontvangst van het oneindige van de Ander dat hij de vrijheid ontleent ten opzichte van zichzelf die deze onteigening vereist. Uiteindelijk ontleent hij haar aan het Verlangen, dat niet voortkomt uit een gebrek of uit een beperking maar uit een surplus van de idee van het Oneindige.

De taal maakt de objectiviteit van de objecten en hun thematisatie mogelijk. Reeds Husserl heeft gesteld dat de objectiviteit van het denken bestaat in het feit geldig te zijn voor iedereen. Objectief kennen zou dus zijn: mijn denken op zo'n manier constitueren dat het al een verwijzing bevat naar het denken van de anderen. Wat ik mededeel wordt dus van meet af aan geconstitueerd in functie van anderen. Door te spreken breng ik niet aan een ander over wat objectief is voor mij: het objectieve wordt pas objectief door de mededeling. Maar bij Husserl wordt de Ander, die deze mededeling mogelijk maakt, tevoren geconstitueerd voor een monadisch denken. De basis van de objectiviteit wordt geconstitueerd in een zuiver subjectief proces. Door de relatie met de Ander als ethische relatie naar voren te brengen, overwint men een moeilijkheid die onontkoombaar zou zijn als de filosofie, in tegenstelling tot Descartes, uitging van een cogito dat zich zou poneren op een wijze die absoluut onafhankelijk is van de Ander. Het cartesische cogito blijkt inderdaad, aan het einde van de derde meditatie, te steunen op de zekerheid van het goddelijk bestaan, als oneindig bestaan, met betrekking waartoe de eindigheid van het cogito of de twijfel gesteld en begrepen wordt.

Deze eindigheid kan niet, zoals bij de moderneren, bepaald worden / zonder beroep op het oneindige, vanuit de sterfelijkheid van het subject bijvoorbeeld. Het cartesische subject verkrijgt een gezichtspunt buiten zichzelf, van waaruit het zichzelf kan vatten. Als Descartes, in een eerste stap, een onbetwifelbaar bewustzijn van zichzelf en door zichzelf aanneemt, komt hij in een tweede stap - een reflectie op de reflectie - tot het inzicht in de voorwaarden van deze zekerheid. Deze zekerheid is afhankelijk van de helderheid en van de welonderscheidenheid van het cogito; maar de zekerheid zelf wordt nagestreefd vanwege de tegenwoordigheid van het oneindige in dit eindige denken, dat zonder deze tegenwoordigheid onwetend zou zijn omtrent zijn eindigheid: ...ik zie duidelijk in dat in de oneindige substantie meer realiteit bestaat dan in de eindige, en dat derhalve op een of andere wijze de waarneming van het oneindige eerder in mij bestaat dan die van het eindige, dat wil zeggen die van God [eerder] dan die van mijzelf: Hoe immers zou ik inzien dat ik twijfel, dat ik verlang, dat wil zeggen dat mij iets ontbreekt, en dat ik niet helemaal volmaakt ben, als geen enkele idee van een volmakter zijnde in mij zou zijn, door vergelijking waarmee ik mijn gebreken zou leren kennen.

Wordt de positie van het denken binnen het oneindige dat het geschapen heeft en met de idee van het oneindige begiftigd heeft, ontdekt door een redenering of een aanschouwing die slechts thema's kunnen poneren? Het oneindige kan niet gethematiseerd worden en het onderscheid tussen redenering en aanschouwing zegt niets over de toegang tot het oneindige. Is de relatie tot het oneindige - in de dubbele structuur van het oneindige dat tegenwoordig is aan het eindige maar tegenwoordig buiten het eindige, niet vreemd aan de theorie? Wij hebben er de ethische relatie in gezien. Als Husserl in het cogito een subjectiviteit ziet zonder enige steun buiten haar, dan constitueert hij de idee van het oneindige zelf, en verschaft hij zich die als object. De niet-constitutie van het oneindige bij Descartes laat een deur open. De verwijzing van het eindige cogito naar het oneindige van God bestaat niet in een eenvoudige thematisering van God. Van elk object geef ik uit mezelf rekenschap; ik omvat het. De idee van het oneindige is geen object voor mij. Het ontologisch Godsbewijs berust op de omzetting van dit "object" in zijn, in onafhankelijkheid ten opzichte van mij.

God, dat is het Andere. Als denken erin bestaat te verwijzen naar een object, moet men aannemen dat het denken van het oneindige geen denken is, Wat is het dan wel? Descartes stelt de vraag niet. Het is in ieder geval evident dat de aanschouwing van het oneindige een rationalistische zin behoudt en op geen enkele manier de overweldiging wordt door God via een innerlijke emotie. Descartes legt, beter dan een idealist of realist, een relatie bloot met een totale andersheid, / onherleidbaar tot de interioriteit, die desondanks de interioriteit geen geweld aandoet; een receptiviteit zonder passiviteit, een betrekking tussen vrijheden.

De laatste alinea van de derde meditatie brengt ons weer bij een relatie met het oneindige die, via het denken, het denken te buiten gaat en persoonlijke relatie wordt. De contemplatie wordt tot bewondering, verering en vreugde. Het gaat niet langer om een "oneindig object" dat nog gekend en gethematiseerd wordt, maar om een majesteit:... het lijkt me goed om hier even stil te staan bij de contemplatie van God zelf, zijn attributen bij mezelf te overwegen en de schoonheid van het onmetelijke licht, voor zover de scherpste van mijn in duister gehulde geest het zal kunnen verdragen, te schouwen, te bewonderen, te vereren. Zoals wij immers door ons geloof geloven dat alleen in deze aanschouwing van de goddelijke verhevenheid het hoogste geluk is gelegen van het andere leven, zo ervaren wij ook nu al dat we uit een zelfde aanschouwing, ofschoon veel minder volmaakt, het hoogste genot kunnen ondervinden waartoe we in dit leven in staat zijn. Deze alinea blijkt voor ons dus geen stilistische versiering te zijn of een verstandig eerbetoon aan de religie, maar een uitdrukking van deze transformatie van de door de kennis voltrokken idee van het oneindige in als gelaat benaderde Majesteit.